

پیشگفتار

اطلاعات، ماده خام تفکر برای تصمیم‌گیری است و تفکر عامل اساسی نوآوری و خلاقیت. در واقع بدون وجود آمار و اطلاعات دقیق، هیچ تصمیم‌درستی گرفته نمی‌شود و هیچ تغییر مثبتی انجام نخواهد شد. تصمیم‌گیری در هر سطحی که باشد وابسته به وضعیت و شرایط درونی و بیرونی یک سیستم است، این وضعیت و شرایط با جمع‌آوری و پردازش داده‌ها و تبدیل آنها به اطلاعات و آمار مشخص می‌شود؛ از این رو برای تصمیم‌گیری موثر که وظیفه عمده یک مدیر کارآمد است نیاز به سیستم‌هایی می‌باشد که داده‌ها را جمع‌آوری، دسته‌بندی و تحلیل نماید. نخستین فرایند در همه عرصه‌های مدیریتی، شناخت و تبیین وضعیت موجود برای رسیدن به وضعیت مطلوب است، این شناخت در گرو تحلیل داده‌هایی است که به صورت رسمی وجود دارند و یا اینکه باید به تولید آنها اقدام نمود تا بدین طریق امکان ارزیابی وضعیت واحدهای تحت پوشش میسر گردد.

در خصوص کتابخانه‌های مازندران با قسم دوم بیشتر مواجه بودیم زیرا داده‌های رسمی متقن، کمتر در اختیار مدیران و برنامه‌ریزان بوده است و با توجه به خلأ اطلاعاتی، مدیریت کتابخانه‌های عمومی استان مازندران به این نتیجه رسید که برای ایجاد بانک اطلاعاتی کتابخانه‌های مازندران، داده‌های مورد نیاز را گردآوری نماید تا ضمن ارزیابی دقیق از وضعیت فعلی کتابخانه‌ها، بستر تعامل و همکاری کتابخانه‌ها را فراهم آورد. تحقق این امر مستلزم استفاده از توان علمی و تحقیقی اساتید و کارشناسان خبره علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی بود تا برای نخستین مرتبه، کار گسترده و بزرگ جمع‌آوری داده‌های پایه مانند تعداد کتابخانه‌ها و منابع کتابخانه‌ای، امکانات و تجهیزات کتابخانه‌ای، نیروی انسانی، کتابداران و دیگر اطلاعات مورد نظر در خصوص کتابخانه‌های مازندران را بر مبنای علمی انجام دهند.

بدیهی است با توجه به حجم زیاد، جدید بودن کار، گستردگی حوزه مورد مطالعه، پراکندگی واحدهای هدف و تنگناهایی که در جمع‌آوری داده‌ها وجود داشته است این اثر را مبری از نقص و کاستی نمی‌سازد؛ لیکن پایه و اساس مناسبی برای کارهای تحقیقی بعدی می‌باشد. امیدواریم با اجرای ارزیابی منظم سالیانه، شاهد ارتقای سطح کمی و کیفی عملکرد کتابخانه‌ها در مازندران باشیم. بر خود لازم می‌دانم از تمامی عزیزان از جمله مولفان این کتاب که این آده کل را در این امر مهم یاری نموده‌اند کمال تشکر و امتنان را داشته باشم.

رمضانعلی محسنی

مدیر کل سابق کتابخانه‌های عمومی استان مازندران

و مدیر کل فعلی کتابخانه‌های عمومی استان البرز

مقدمه

توانا بود هر که دانا بود

ز دانش دل پیر برنا بود

کتابخانه ها بعنوان نهادی اجتماعی ، خدمات ارزنده و مفیدی به جامعه خویش ارایه می دهند. امروزه پژوهش بدون استعانت از کتابخانه ها میسر نبوده و تصور وجود دانشگاهی موفق بدون دارا بودن کتابخانه ای مجهز ممکن نیست . اهمیت کتابخانه ها بویژه کتابخانه های عمومی در فرایند توسعه اجتماعی ، فرهنگی و علمی شهروندان ، سبب توجه بیش از پیش دولت ها به این امر مهم شده است. کتابخانه های آموزشی، تاثیر مثبت و ارزنده ای در تحقق برنامه های آموزشی نظام آموزش و پرورش کشور دارند و بالاخره سازمانهای موفق، شرط بقای خود در عصر حاکمیت اطلاعات و دانش را در برخوردار بودن از کتابخانه ای تخصصی پویا می دانند. امروزه تعداد کتابخانه ها، کتاب ها و میزان استفاده جامعه از آنها، از ملاک های عمده سنجش میزان توسعه یافتگی کشورها در گستره جهانی محسوب می گردد.

امروزه اطلاعات ، مهمترین عنصر تصمیم گیری و تصمیم سازی در فرایند مدیریت سازمانها و نهادهاست؛ تدوین برنامه های مدیریتی بدون شناخت و آگاهی از وضعیت موجود محکوم به شکست است و هرگز به وضعیت مطلوب نخواهد رسید. گام نخست، اطلاع از موقعیت فعلی است آنگاه با شناخت از نقاط ضعف و قوت به تدوین برنامه ای قابل تحقق برپایه اهداف بلند مدت و کوتاه مدت یک سازمان پرداخت . باعنایت به نقش اطلاعات دقیق و روز آمد در فرایند مدیریت و جایگاه کتابخانه ها در توسعه همه جانبه بویژه توسعه فرهنگی، گروهی از پژوهشگران حوزه کتاب و کتابداری تصمیم گرفتند تا برای نخستین بار، اطلاعات دقیق و جامعی پیرامون کتابخانه های استان مازندران فراهم آورند . از معدود تلاشهای انجام گرفته در این زمینه می توان

به مقاله کوتاه و مختصر " کتابخانه های عمومی مازندران " نوشته آقای فضل الله جغرشته اشاره داشت که طی آن صرفاً کتابخانه های عمومی مازندران در گستره موضوعی محدود مورد تحقیق و کنکاش قرار گرفت و ماحصل آن پژوهش مختصر و توصیفی در یکی از شماره های نامه انجمن کتابداران ایران در سال ۱۳۵۶ ه. ش. به چاپ رسید. گرچه کار به جهت نو بودن، سخت می نمود و انجام آن با مشکلاتی همراه بود ولی تلاش و پشتکار گروه مولفان و حمایت های بی دریغ عزیزان، سبب تحقق ایده این پژوهش و چاپ کتاب « گذری بر کتابخانه های مازندران » شده است.

هیات مولفان برای نیل به اهداف زیر؛ زحمت تحقیق و نگارش این کتاب را بر خود هموار

ساختند :

- نمایاندن وضعیت موجود و فعلی کتابخانه ها در استان مازندران
- کمک به مدیران ارشد استان بویژه مسئولان فرهنگی در تدوین سند توسعه استان
- افزایش سطح آگاهی های عموم شهروندان، نسبت به کتابخانه ها و نقش و کارکرد آنان در عرصه فرهنگ بویژه فرهنگ مکتوب استان
- بازگو نمودن دهها خدمات ارزنده و مفید کتابخانه ها و کتابداران استان مازندران به جامعه.
- بررسی سیر تاریخی احداث، تجهیز و بهره برداری از کتابخانه ها در مازندران با تاکید بر نقش انقلاب اسلامی در گسترش کمی و کیفی کتابخانه ها و خدمات کتابداری در استان.
- ایجاد و تقویت اعتماد به نفس در کتابداران و نمایش توانمندی های آنان در اعتلای فرهنگی حوزه های جغرافیایی تحت پوشش کتابخانه ای که در آن فعالیت می نمایند.

برای نیل به این اهداف، هیات مولفان جلسات متعددی برگزار نمودند، محدوده موضوعی فعالیت تعیین شد، شیوه نامه انجام کار تهیه گردید و با رعایت اصل وحدت در پژوهش و سنجش یافته ها، پرسشنامه واحدی تدوین شد تا ابزار اصلی گردآوری قرار گیرد. گستره موضوعی این تحقیق کتابخانه های استان اعم از عمومی، مساجد، دانشگاهی، را در پهنه جغرافیایی مازندران در برمی گیرد. از پرسشنامه و مشاهده برای گردآوری اطلاعات استفاده شد که تحلیل یافته ها بر مبنای روش پیمایشی بوده است و تلاش شده است تا این کتاب، نخستین مرجع کتابخانه های مازندران باشد.

نگارش آن با مشکلات و محدودیت هایی توأم بوده است که اهم آنها به قرار زیر می باشد :

محدودیت زمانی: به جهت پویایی و رشد فعالیت و کارکرد کتابخانه ها و تغییرات مستمر در کمیت و کیفیت خدمات کتابخانه ای، فاصله زمانی برای تدوین کتاب تعیین گردید تا آمارهای ارائه شده به واقعیت بیشتر نزدیک باشند. که این مسئله خود سبب فشردگی کار شد. و اگر فاصله تحقیق تا انتشار زیاد باشد لاجرم، آمارهای ارائه شده چندان قرین به واقعیت نخواهند بود.

وضعیت خاص استان مازندران و گستردگی آن از شرق به غرب و پراکندگی حوزه های جمعیتی در نقاط مرتفع و نیمه مرتفع، در مراجعه و بازدید هیات مولفان از کتابخانه ها و گردآوری اطلاعات خام، سبب بروز مشکلات متعددی گردید.

محدودیت بودجه: تکثیر پرسشنامه ها، تایپ و چاپ و انتشار اثر تماما بر عهده گروه مولفان بوده است و فقدان اختصاص بودجه ای مناسب و معین از سوی نهادهای مرتبط با این پژوهش، تنگنمایی را درتالیف کتاب سبب شده است.

عدم همکاری برخی از مسئولان و معدود کتابداران در تکمیل و عودت به موقع پرسشنامه ها. فقدان منابع و مآخذ: نخست آنکه این اثر، نخستین تلاش جدی و فراگیر در این زمینه بوده است، دیگر درباب فرهنگ مردم این سامان، پیشینه فرهنگی، امکانات و توانمندیهای فرهنگی و علمی آنان پژوهشی صورت نگرفته است و اگرهم کتابی چاپ شده باشد بصورت مختصر و پراکنده و باتاکید شیوه تاریخ نگاری بوده است نه فرهنگ پژوهشی، که جادارد پیشینه فرهنگی و تمدنی مردم این سامان، دستمایه تحقیق جدی پژوهشگران قرار گیرد تا زوایای پنهان فرهنگ، هنر، اندیشه و تمدن مردم مازندران از قدیمترین ایام تاکنون برهمگان آشکار گردد.

به هر روی، این کتاب دریک مقدمه و پنج فصل تنظیم یافته است، فصل اول به بررسی سیمای استان مازندران پرداخته است. فصل دوم به بررسی سیر تاریخی کتابخانه ها در مازندران اختصاص دارد، در فصل سوم اهداف و وظایف کتابخانه های مورد بررسی بیان شده است تا خواننده اطلاعات مختصر و مفیدی درباره اهداف و وظایف انواع کتابخانه ها کسب نماید، فصل چهارم آمارهای استخراج شده از پرسشنامه ها را ارائه نموده که طی آن اطلاعات مرجع، مفید و متقنی از کتابخانه های مورد تحقیق آمده است، در فصل پنجم سعی شده است تا وضعیت فعلی کتابخانه های مازندران از زوایای گوناگون مورد تحلیل کمی و کیفی قرار گیرد تا نمای دقیقی از وضعیت کتابخانه ها در معرض دید علاقمندان قرار دهد و در بخش پایانی کتاب نیز منابع و مآخذ مورد استناد در تحقیق و تالیف ذکر شده است. اطلاعات در فصل پنجم به تفکیک شهرستانها از

شرق به غرب و سپس بر حسب انواع کتابخانه ها (کتابخانه های عمومی ، مساجد و دانشگاهی) آمده است تا توانمندی شهرستان ها را نشان داده و در نمای کلی تر، وضعیت روشنی از کتابخانه های مازندران به نمایش گذارد. انشاءالله در ویرایش بعدی ضمن رفع برخی نواقص، سایر کتابخانه های مازندران مانند آموزشگاهی، تخصصی، کانون پرورش فکری کودکان و... نیز مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

گرچه گروه مولفان ، تدوین و تالیف این اثر را عهده دار بوده اند اما جادارد از زحمات بیدریغ و حمایت های این عزیزان که به نحوی از انحاء در شکل گیری ، تدوین و انتشار این کتاب با هیات مولفان همکاری داشته اند با ذکر نام و نوع همکاری تقدیر گردد :

- جناب آقای رمضانعلی محسنی مدیر کل سابق کتابخانه های عمومی مازندران
 - جناب آقای فوقی مسئول دبیرخانه کانونهای فرهنگی و هنری مساجد مازندران
 - جناب عبدالحسین باقری؛ کارشناس مسئول امور کتابخانه ها و انجمن های اداره کل کتابخانه های عمومی مازندران برای ایجاد هماهنگی و همکاریهای لازم جهت گردآوری اطلاعات؛

- جناب احمد کامران؛ کارشناس کتابداری و اطلاع رسانی و مسئول واحد فناوری اطلاعات ، آمار و برنامه ریزی اداره کل کتابخانه های عمومی مازندران به جهت مساعدت در تهیه داده های آماری مورد نیاز

- از کلیه رؤسا ، مدیران و مسئولان دانشگاه ها، ادارات ، سازمان ها و نهادهای سطح استان مازندران بابت همکاری عالمانه شان

- از کلیه مدیران محترم کتابخانه های عمومی و دانشگاهی بابت همکاری صمیمانه
 - و...

در پایان لازم است اذعان شود که این کار خالی از خطا نبوده و هیات مولفان ، بسیار خرسند خواهد شد که اهل قلم و پژوهشگران ، اشکالات احتمالی کتاب را به اطلاع آنان برسانند. قطعاً نقطه نظرات ارزشمند شما ، در ویرایش های بعدی کتاب ، مطمح نظر گروه مولفان قرار خواهد گرفت .

گروه مولفان

زمستان ۱۳۸۸

سیمای استان مازندران

موقعیت جغرافیایی

پیشینه تاریخی

اوضاع فرهنگی و اجتماعی

سیر تاریخی کتابخانه ها در مازندران

موقعیت جغرافیایی

استان مازندران با ۲۳۷۵۶ کیلومتر مربع وسعت، ۱/۴۶ درصد از مساحت کل کشور را شامل می شود. از شمال به دریای مازندران، از جنوب به استانهای سمنان، تهران و قزوین، از شرق به استان گلستان و از غرب به استان گیلان محدود می شود. مازندران ۱۸ شهرستان، ۴۶ شهر، ۴۴ بخش و ۱۱۲ دهستان دارد. براساس سرشماری انجام گرفته در سال ۱۳۸۵، مازندران ۲,۹۲۲,۴۳۲ نفر جمعیت دارد. از این تعداد جمعیت، ۵۰/۱٪ مرد و مابقی زن هستند، ۵۳/۱۷٪ در شهرها و بقیه در روستاها سکونت دارند. ۸۵٪ باسواد و بقیه افراد بی سواد بوده یا درسین یادگیری و آموزش نیستند

باتوجه به وضعیت خاص جغرافیایی، دو نوع آب و هوا در این استان وجود دارد. در نقاط جلگه ای آب و هوای معتدل و از تابستانهای گرم و مرطوب و زمستانهای معتدل برخوردار است. نقاط کوهستانی و ارتفاعات، آب و هوای کوهستانی با زمستانهای سرد و یخبندان طولانی و تابستان کوتاه دارد و اکثر ریزش های جوی به صورت برف است. به دلیل موقعیت ویژه جغرافیایی، نواحی جلگه ای و ارتفاعات مستعد رویش انواع گیاهان است، کوهپایه ها پوشیده از درختان پهن برگ و سوزنی برگ هستند و کوهستانها از چمنزار و گیاهان استپی برخوردار است. در مازندران انواع جانوران شامل پستانداران، خزندگان، پرندگان و ماهیان زیست می کنند.

مازندران از مناطق مهم اقتصادی کشور به حساب می آید و اقتصاد آن بر پایه کشاورزی و گردشگری استوار است. بهره برداری از معادن محدود است و صنایع کوچک فعالیت دارند. از کل مساحت استان، ۳۵۰,۰۰۰ هکتار، زیر کشت انواع محصولات کشاورزی قرار دارد و از مهمترین محصولات کشاورزی می توان به برنج، گندم، مرکبات، صیفی جات، چای و دامپروری و تولید فرآورده های لبنی اشاره کرد. بنادر در امیرآباد و نوشهر نیز به جهت تبادل کالا با سایر کشورهای حاشیه دریای خزر در اقتصاد مازندران تاثیر مثبت دارند.

پیشینه تاریخی

مازندران قبل از ورود آریایی ها مسکون بوده است و اقوامی در این سرزمین زندگی می کردند. یافته های پژوهشی از غارهای کمر بند و هوتو و کشفیات تاریخی از تپه کلاردشت، پیشینه سکونت در این منطقه را به هزاران سال قبل برمی گرداند. یافته های دو غار کمر بند و هوتو در

بهشهر و گزارش عالمانه دکتر کارلتون و داستانهای شاهنامه فردوسی که یقیناً ساخته و پرداخته یک نسل و چند نسل نیست، به ما جرات می بخشد که تصور کنیم نخستین کد خدایی عصر آهن در حوالی مازندران و گیلان بوده است.

این اقوام که در تقابل با آریایی ها دیو نام گرفتند دارای تمدن بوده اند و خط و کتابت داشته اند، حتی آریایی ها خط را از آنان آموختند. وقتی در نبرد نهایی، دیوان [بومیان طبرستان] مغلوب آریایی ها گشتند تهمورث حکم به قتل آنان داد که دیوان امان خواستند و تهمورث نیز امان خواهی آنان را مشروط به تعلیم خط به آریایی ها دانست:

که ما را مکش تا یکی نوهنر	بیاموزی از ما کت آید به بر
گو ناموردادشان زینهار	بدان تانهانی کنند آشکار
نوشتن به خسرو بیاموختند	دلش را به دانش برافروختند

به هر حال، این اقوام در آریایی ها مستحیل گشتند. در دوران قبل از اسلام، مازندران و حتی کرانه جنوبی خزر، بخشی از ایالت فرشوادگر بود که از ایالت های مهم، آباد و پر نعمت ایران محسوب می شد و حاکم آن از سوی دولت مرکزی تعیین می گردید. مردم طبرستان و دیلمستان، قرن ها از پذیرش خلافت و سروری خلفا سرباز زدند و طلوع اسلام و برافراشته شدن رایت اسلامی با پذیرش مذهب شیعه توأم بوده است که با میزبانی علویان، نخستین حکومت علوی، در تبرستان تاسیس شد.

همزمان با فتوحات مسلمانان، سلسله های پادوسبانان، آل باوند و افراسیابیان در طبرستان یا قسمتی از آن حکومت می کردند و استقلال نسبی داشته اند. در قرون بعد، طبرستان میدان کشمکش سلسله های آل زیار و آل بویه از یک طرف و سامانیان، غزنویان، خوارزمشاهیان از طرف دیگر شده بود. بعد از تیمورلنگ، سادات مرعشی - که قبلاً در بخش هایی از مازندران حکومت می راندند - مجدداً به حکومت مازندران رسیدند و با جگزار شاهرخ میرزا گردیدند. سرانجام در زمان سلطنت شاه عباس اول، بطور کلی قدرت سادات مرعشی از بین رفت و بعد از برچیده شدن بساط حکومت ملوک الطوائفی که تا سال ۱۰۰۶ ه. ق. ادامه داشت، این سرزمین نیز تحت نظارت و اداره شاهان صفوی و سلسله های بعدی قرار گرفت. در زمان قاجاریه و پهلوی، مازندران، استان و ایالتی از ایالت های ایران بوده و تحت اداره مستقیم دولت مرکزی قرار داشته است؛ در حال حاضر، استان مازندران، یکی از استانهای سی گانه جمهوری اسلامی ایران است.